

Piotr WERYŃSKI
Politechnika Śląska
Wydział Organizacji i Zarządzania

AKSJOLOGICZNE BARIERY W ROZWOJU SFERY PUBLICZNEJ. STUDIUM LOKALNEGO DYSKURSU PUBLICZNEGO

Streszczenie. W artykule dokonano analizy uwarunkowań aksjologicznych funkcjonowania lokalnej sfery publicznej, wskazano bariery jej rozwoju w kontekście istniejących w Polsce emergentnych struktur społecznych (interesy) oraz kulturowych (idei, wartości). Na podstawie założeń ontologicznych i epistemologicznych teorii morfogenezy struktury i sprawstwa przedstawiono studium przypadku dyskursu publicznego. Jakościowe dane terenowe poddano badaniu z wykorzystaniem metody krytycznej analizy dyskursu oraz założeń idealnej sytuacji komunikacyjnej Jürgena Habermasa.

Słowa kluczowe: sfera publiczna, analiza dyskursu, wzory aktywnego obywatelstwa, morfogeneza, zbiorowe podmioty działania.

AXIOLOGICAL BARRIERS TO DEVELOPMENT OF PUBLIC SPHERE. STUDY OF LOCAL PUBLIC DISCOURSE

Summary. The article analyzes the conditions axiological functioning of the local public sphere, identified barriers to its development in the context of existing in Poland emergent social structures (interests) and culture (ideas, values). Based on the assumptions of ontological and epistemological theory of morphogenesis of structure and agency has been presented a case study of public discourse. Qualitative data field has been explored using the method of critical discourse analysis and assumptions of Jürgen Habermas' the ideal situation of communication.

Keywords: public sphere, discourse analysis, patterns of active citizenship, morphogenesis, collective entities actions.

Dla zachodnich nauk społecznych, w szczególności dla socjologii życia publicznego, istotnym obszarem badań jest sfera publiczna jako miejsce uzgadniania roszczeń między konkurencyjnymi wartościami, interesami i ideologiami¹. Sfera publiczna i społeczeństwo obywatelskie to główne filary struktur pośredniczących, zapewniających równowagę społeczno-instytucjonalną między tym, co prywatne a polityczne w państwie demokracji liberalnej. W tym artykule sfera publiczna rozumiana będzie szeroko, jako przestrzeń dyskursu społecznego, kontestacji oraz wypracowania zmiany (morfogenezy) elementów systemu społeczno-kulturowego, w ramach którego tworzy się konsens ideacyjny oraz instytucjonalny. Dokonana zostanie analiza uwarunkowań aksjologicznych funkcjonowania tak pojętej sfery publicznej², wskazane zostaną bariery jej rozwoju w kontekście istniejących w Polsce emergentnych struktur społecznych (zespół grupowych i klasowo-warstwowych interesów) i kulturowych (zespół idei i wartości legitymizujących interesy)³. Na podstawie zaprezentowanej konceptualizacji zostanie przedstawione studium przypadku lokalnego dyskursu publicznego z wykorzystaniem metody krytycznej analizy dyskursu (CDA)⁴ oraz idealnotypicznych założeń dotyczących sytuacji komunikacyjnej w myśl Jürgena Habermasa.

1. Sfera publiczna jako element emergentnej rzeczywistości społecznej

Zgodnie z teorią morfogenezy struktury i sprawstwa oraz krytycznego realizmu⁵ własności rzeczywistości społecznej z poziomu mikro i mezo stanowią elementy ontologicznej stratyfikacji, rzeczywistości społecznej, a istniejące w ich ramach procesy oraz działania społeczne dopełniają zjawiska na poziomie makrostruktury. Emergencja poziomów społecznych, zarówno działających jednostek, które posiadają potencjał sprawstwa

¹ E. Wnuk-Lipiński: *Socjologia życia publicznego*. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2008, s.178–189.

² Prezentowane ujęcie morfogenetyczne sfery publicznej różni się w stosunku do dominujących współcześnie, mniej lub bardziej nacechowanych normatywnie, koncepcji: republikańskiej (agonistycznej) Hannah Arendt, ale też bliskiej jej aksjologicznie idei etycznej sfery publicznej Adama B. Seligmiena; liberalnej Ronalda Dworkina i konserwatywno-liberalnej koncepcji Bruce'a Ackermanna; socjaldemokratycznej (deliberatywnej) koncepcji sfery publicznej Jürgena Habermasa oraz komunitarystycznej perspektywy ideologicznej (Ch. Taylor, M. Walzer, A. MacIntyre, A. Etzionie, M. Sandel). Zastosowanie teorii morfogenetycznej do badań na sferę publiczną powinno pozwolić uniknąć nieweryfikowalnych empirycznie prekonceptualistycznych założeń.

³ M. Archer: *Structure Agency and the Internal Conversation*. Cambridge University Press, Cambridge 2003; M. Archer M.: *Człowieczeństwo. Problem sprawstwa*. Zakład Wydawniczy NOMOS, Kraków 2013, s. 269–283.

⁴ T.A. Dijk van: *Badania nad dyskursem*. G. Grochowski (tłum.), [w:] A. Jasińska-Kania, L.M. Nijakowski, J. Szacki, M. Ziółkowski (wybór i opracowanie): *Współczesne teorie socjologiczne*. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2006; M. Czyżewski: *Elementy i całość. O niektórych dylematach analizy dyskursu*, [w:] A. Horolets (red.): *Analiza dyskursu w socjologii i dla socjologii*. Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008.

⁵ M. Archer: *Culture and Agency. The Place of Culture in Social Theory*. Cambridge University Press, Cambridge 1996; M. Archer: *Being Human: the Problem of Agency*. Cambridge University Press, Cambridge. 2000; Bhaskar R.: *Societies*, [in:] Archer M., Bhaskar R., Collier A., Lawson T., Norrie A. (eds.): *Critical Realism. Essential Readings*. Routledge, London–New York 1998.

wynikający z ich refleksyjności, jak i bardziej złożonych form społecznych z poziomu mezo- i makrospołecznego, pozwala traktować zjawiska i procesy społeczne występujące na każdym z poziomów jako osobne przedmioty badań. Ma to istotne poznawczo znaczenie, ponieważ złożone zjawiska, procesy społeczne występują zwykle na kilku poziomach integracji życia społecznego. Ich analityczne wyodrębnienie na każdym z interesujących badacza poziomów umożliwia dotarcie do ich specyfiki ontologicznej oraz adekwatne dobranie metody badawczej na danym poziomie rzeczywistości. Aktywność aktorów społecznych w sferze publicznej, instytucjach trzeciego sektora, dyskursach publicznych odbywa się na każdym z poziomów. Natomiast szczególne znaczenie dla procesów morfogenezy demokracji partycypacyjnej mają wspólnotowe, lokalne działania społeczne.

W teorii morfogenezy występuje analityczne wyodrębnienie dwóch rodzajów zjawisk kulturowych, w obrębie których dochodzi do konfrontacji opozycyjnych systemów aksjo-normatywnych i habitusów obywatelskich. Po pierwsze, istnieje system kulturowy, który obejmuje idee pozostające ze sobą w logicznych relacjach sprzeczności i uzupełniania się. Po drugie, mają miejsce interakcje społeczno-kulturowe, które dotyczą, w zależności od konfiguracji elementów systemu kulturowego, konfliktowych lub uporządkowanych relacji między jednostkami i grupami interesu. W ich ramach indywidualne i grupowe podmioty działania odwołują się do idei pochodzących z systemu kulturowego, aby realizować swoje interesy materialne i idealne⁶. Dominujące w danym systemie strukturalno-kulturowym emergentne właściwości kulturowe (zespół kluczowych idei) warunkują proces morfogenezy (transformacji) lub morfostazy (trwania) sfery publicznej.

Przemiany wzorów uczestnictwa w sferze publicznej i społeczeństwie obywatelskim, ze względu na swoje osadzenie w historycznie uwarunkowanej strukturze społeczno-kulturowej oraz wagę indywidualnego i grupowego sprawstwa dla ich przemiany, wydają się szczególnie predysponowane do morfogenetycznej analizy. Przyczyn obecnego stanu polskiej sfery publicznej oraz społeczeństwa obywatelskiego należy szukać w historycznie ukształtowanym polskim systemie emergentnych właściwości strukturalnych (EWS) i kulturowych (EWK). Wyraża się on, w wymiarze EWS, wiodącą rolę jednej warstwy społecznej – to jest inteligencji, jako głównego kreatora wzorów uczestnictwa obywatelskiego a w mniejszym stopniu rolę nowej klasy średniej, która obecnie najszerzej realizuje mieszczańskie wzory uczestnictwa. Wspomniane dwa uwarunkowania strukturalne są legitymizowane przez zespół opozycyjnych założeń, powiązanych odpowiednio z ideologią republikańską oraz liberalną. Tworzące system społeczny dominujące EWS i EWK stwarzają warunki do realizacji interesów i wartości uprzywilejowanej części społeczeństwa, jednocześnie ograniczając kształtowanie się odmiennych, mniejszościowych wzorów aktywności w środowiskach wykluczonych socjalnie lub kulturowo zmarginalizowanych.

⁶ M. Archer: *Culture and Agency. The Place of Culture in Social Theory*. Cambridge University Press, Cambridge 1996.

Inaczej mówiąc, polską sferę publiczną warunkują dwa historycznie zakorzenione, opozycyjne, ale uzupełniające się dialektycznie, systemy ideowe oraz będące ich konsekwencją habitusy obywatelskie. Polska sfera publiczna zbudowana jest na dwóch systemach wartości obywatelskich – liberalnym i republikańskim⁷. Współcześnie zdominowały one dyskursy publiczne, spetryfikowały zarówno ich struktury podmiotowe (rodzaj uczestników), jak przedmiotowe (zakresy tematyczne) na poziomie krajowym, regionalnym i lokalnym, narzucając własne narracje ideologiczne, tym samym marginalizując znaczenie idei i narracji odmiennych.

Ontologiczne założenie o nieredukowalnych do siebie centralnych, regionalnych oraz lokalnych sfer publicznych oraz odpowiednich sfer aktywności obywatelskiej implikuje określone podejście metodologiczne. Proponowanym sposobem badania relacji między emergentnymi poziomami rzeczywistości jest triangulacja poziomów analizy, czyli uwzględnianie wzajemnego oddziaływania elementów mikro, mezo i makro rzeczywistości. Dużą rolę tym podejściu odgrywają oddziaływania czynników egzogennych (emergentnych sił przyczynowych) na każdym poziomie analizy, które można traktować jako wyraz interakcji społeczno-kulturowych między działaniami struktur a sprawstwem odpowiednich zbiorowych podmiotów działania. Rozważyć należy istotność instrumentalnych powiązań społeczności z systemami zewnętrznymi. Istotne będą również wzajemne relacje, sprzężenia zwrotne między centralną sferą publiczną i charakteryzującymi ją głównymi dyskursami a regionalnymi i lokalnymi jej odpowiednikami. Natomiast triangulacja perspektyw poznawczych we wspomnianym kontekście teoretycznym przejawiać się powinna konfrontowaniem głównych obrazów świata społecznego przypisanych do dominujących podmiotów i wskazaniem specyficznych dla każdego z nich sił przyczynowych, które warunkują ich możliwości sprawcze w systemie społecznym i kulturowym.

Analiza podmiotowa skupiać się będzie na pierwotnych i zbiorowych podmiotach działania. Pierwotne podmioty działania, według Archer, „nie mają prawa głosu w procesie przekształcania struktury i kultury. Nie wyrażają one interesów ani nie organizują się po to, by zrealizować strategiczne cele” w wymiarze społecznym (obywatelskim), gospodarczym czy politycznym⁸. Do tej kategorii społecznej zaliczyć można jednostki ze środowisk biernych obywatelsko, często też wykluczone lub bliskie wykluczenia społecznego, ekonomicznego, nieuczestniczące w życiu społeczno-kulturalnym swoich społeczności lokalnych, które pozostają poza grą interesów i idei między głównymi podmiotami badanego systemu kulturowego. Jednak nie są pozbawione potencjału sprawstwa.

⁷ P. Weryński: *Wzory uczestnictwa obywatelskiego Polaków*. Wydawnictwo Naukowe IFiS PAN, Warszawa 2010. Dwa opozycyjne wzory aktywności obywatelskiej nie należy bezpośrednio utożsamiać z ideologiami i programami politycznymi wiodących w Polsce partii (choć są ku temu empiryczne przesłanki), ale raczej z antagonistycznymi habitusami obywatelskimi, osadzonymi w historycznie ukształtowanej strukturze klasowo-warstwowej.

⁸ M. Archer: *Człowieczeństwo...* s. 265–266.

Zbiorowe podmioty działania biorą aktywny udział w procesie reprodukcji lub transformacji systemu społecznego i kulturowego. Obejmują one grupy świadome swoich interesów (utrwalonych lub promowanych), ruchy społeczne i zrzeszenia realizujące w obrębie struktury i kultury swoje strategiczne cele. W kontekście badań nad wzorami uczestnictwa obywatelskiego zbiorowymi podmiotami działania będą przedstawiciele administracji samorządowej, organizacji politycznych, biznesowych, społeczno-zawodowych, organizacji pozarządowych non-profit (głównie inteligencja i nowa klasa średnia), stanowiące zaplecze społeczne dla realizacji zespołu idei (odpowiednio republikańskiej i liberalnej).

2. Przyjęte rozumienie analizy dyskursu

Pojęcie dyskursu w naukach społecznych, jak wiele innych, posiada nie w pełni sprecyzowane znaczenie. W literaturze przedmiotu odnaleźć można trzy podstawowe sposoby rozumienia pojęcia. Najczęściej dyskurs jest utożsamiany z dialogiem, komunikowaniem się osób o odmiennych poglądach (związek z socjologią interpretatywną). Drugi sposób rozumienia dyskursu zakłada, że jest to sposób myślenia, uporządkowany w postaci systematycznego rozumowania. Myślenie dyskursywne jest formą poznania niebezpośredniego, w przeciwieństwie do form bezpośrednich, takich jak poznanie zmysłowe czy intuicja. Jürgen Habermas tak rozumie sposób na racjonalne rozstrzygnięcie sporów aksjologicznych w obszarze sfery publicznej. Trzecie znaczenie terminu odnosi się do takich pokrewnych pojęć jak wypowiedź i tekst, dotyczy użycia języka jako sposobu na poznanie podmiotu mówiącego⁹.

Problematyka życia publicznego i związana z nią aktywność obywatelska, stanowiące zakres podjętych przez autora badań, mogą być analizowane jako swego rodzaju obszar myślenia dyskursywnego, w którym różni aktorzy społeczni podejmują się uzgodnienia często przeciwstawnych aksjologicznie stanowisk. Przydatne też będzie konceptualizowanie dyskursu jako obszaru analiz językowych ułatwiających poznanie podmiotu mówiącego, szczególnie w kontekście lokalnych debat społeczno-politycznych. Wspomniane typy badań dyskursywnych znajdują ukonkretnienie w metodzie szczególnie przydatnej w tej pracy – krytycznej analizie dyskursu (CDA), który za przedmiot swoich analiz wybiera właśnie debaty (dyskursy) publiczne¹⁰. CDA traktuje dyskursy jako społeczne formy komunikacji, odzwierciedlające realne i doniosłe działania, praktyki społeczne. Koniecznym staje się

⁹ M. Czyżewski: Dyskurs, [w:] H. Kubiak, G. Lissowski, W. Morawski, J. Szacki: Encyklopedia socjologii. Suplement. Komitet Socjologii PAN i Oficyna Naukowa, Warszawa 2005; M. Czyżewski: Elementy i całość. O niektórych dylematach analizy dyskursu, [w:] A. Horolets (red.): Analiza dyskursu w socjologii i dla socjologii. Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008.

¹⁰ T.A. Dijk van: Badania nad dyskursem. G. Grochowski (tłum.), [w:] A. Jasińska-Kania, L.M. Nijakowski, J. Szacki, M. Ziółkowski (wybór i opracowanie): Współczesne teorie socjologiczne. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2006, s. 1042–1045.

uwzględnienie w analizie struktury kontekstów historyczno-kulturowych i ideologiczno-politycznych, w których dyskursy mają miejsce, kategorii uczestników, czyli elementy analizy podmiotowej, oraz ich działania społeczne, reguły i strategie dochodzenia do celów uczestników dyskursu. W tej pracy interesować autora będą odbijające się w języku uczestników dyskursu publicznego oraz w jego kontekście społecznym-kulturowym przejawy istnienia dwóch głównych wzorów uczestnictwa w sferze publicznej (idei legitymizujących) oraz ich powiązania z relacjami klasowo-warstwowymi (zespołem interesów).

3. Lokalny dyskurs publiczny a wzory aktywnego obywatelstwa

Stan współczesnej polskiej sfery publicznej niewiele odbiega od klasycznej diagnozy zachodnich sfer publicznych Habermasa. Ma miejsce skolonializowanie życia publicznego przez powiązane z głównymi partiami politycznymi media (zarówno publiczne, jak prywatne), gdzie odbiorców przekazów medialnych – potencjalnych wyborców – traktuje się jak pozbawionych indywidualnych preferencji klientów, poddaje się manipulacji, używa socjotechnik mocno nacechowanych emocjonalnością. Jednak można odnaleźć w polskiej sferze publicznej również specyficzne elementy socjo-kulturowe i strukturalne, które ogniskują się wokół obywatelskich habitusów, szczególnie istotnej warstwy społecznej – inteligencji oraz miejskiej i wielkomiejskiej nowej klasy średniej. Wspomniane uwarunkowanie klasowo-warstwowe w dużej mierze determinuje formę i treść polskiej sfery publicznej; narzuca swoje dwie narracje: po pierwsze według tradycyjnego, etosowego wzoru republikańskiego, po drugie według wzoru młodszego, ale już zakorzenionego w polskiej mentalności obywatelskiej – liberalnego. Dwa wspomniane wzory uczestnictwa w życiu publicznym odciskają swoje piętno również na regionalnych i lokalnych dyskursach politycznych. Są kulturowym i ideologicznym źródłem barier komunikacyjnych, podziałów społecznych.

Podjęto próbę analizy rzeczowego dyskursu, który miał miejsce podczas cyklicznej debaty publicznej o strategii rozwiązywania problemów społecznych, dotyczących skali bezrobocia i wykluczenia społecznego, w górnośląskim mieście średniej wielkości. Kluczowe pytaniem badawcze, na które szukano odpowiedzi podczas podjętych badań, brzmiało: „który z przedstawionych zworników tematycznych czy, precyzyjniej mówiąc, elementów składowych dwóch dominujących wzorów aktywnego obywatelstwa zidentyfikować można w lokalnym dyskursie publicznym?”

Tabela 1

Dominujące polskie wzory aktywnego obywatelstwa¹¹

	Wzory aktywnego obywatelstwa	
	republikański	liberalny
Rozumienie wolności	„wolność do”, czyli obowiązek uczestnictwa	„wolność od”, rozumiana jako prawo do uczestnictwa
Typ działań społecznych	wspólnotowość	indywidualizm
Cele	poczucie misji, prymat idei	pragmatyzm, prymat interesu
Stosunek do kapitalizmu	pogarda dla dorabiania się	aprobata dla przedsiębiorczości
Typ uczestnictwa w kulturze	jako wartość autoteliczna	wartość instrumentalna wobec celów zawodowych, prestiżowych
Pojmowanie czasu	retrospektywne (szacunek wobec przeszłości, kultywowanie tradycji)	prospektywne (planowanie przyszłości)
Typ aktywności społecznej	patronacki, protekcyjny wobec innych warstw społecznych	partnerski, zorientowany na kooperację, współdziałanie
Stosunek do państwa	etatyzm, interwencjonizm, centralizm	antyetatyzm, decentralizacja, deregulacja
Stosunek do prawa	punitywny, rygoryzm prawny	permisywny, akceptacja zasady: co nie jest zabronione, jest dozwolone
Stosunek do Kościoła	światopoglądowe przywództwo Kościoła	neutralność światopoglądowa państwa

Zródło: Opracowanie własne.

W debacie udział wzięli przedstawiciele władz samorządowych szczebla gminnego, miejskiego, powiatowego oraz regionalnego, ich partnerzy z lokalnych organizacji pozarządowych, w tym wolontariusze, kierownicy z lokalnych ośrodków pomocy społecznej, Powiatowego Urzędu Pracy, Komendy Powiatowej Policji, lokalni przedsiębiorcy, wreszcie niezależni eksperci – naukowcy¹². Przedstawiony wyżej skład aktywnych podmiotów debaty musiał determinować jego treść i formę. Jak to zwykle w polskich realiach życia publicznego bywa, również ten dyskurs zdominowali swoimi narracjami inteligenci. Byli mocno podzieleni, co do przekonań światopoglądowych, politycznych, gospodarczych oraz reprezentowanych opinii o idei dobra wspólnego. Sposób ich argumentacji i przyjmowanych

¹¹ W konstrukcji powyższej typologii dwóch wzorów aktywnego obywatelstwa wykorzystano, obok badań własnych, wybrane rezultaty badań nad stylami życia inteligencji polskiej autorstwa Hanny Palskiej. Por. H. Palska: Trwałość i zmiana stylów życia, [w:] A. Kondera (red.): Jedna Polska? Zróżnicowania społeczne. Wyd. WAM i PAN, Warszawa 2007.

¹² Autor uczestniczył w debacie w charakterze eksperta, dokonując jednocześnie obserwacji uczestniczącej, scenariusz obserwacji skonstruowano na bazie wątków tematycznych dwóch modeli uczestnictwa obywatelskiego.

postaw wobec przedmiotu dyskusji pozwolił wyodrębnić pewne podstawowe wzory uczestnictwa publicznego, korespondujące z ideologią republikańską i liberalną.

Uzupełnienie podstawy teoretycznej, ale też w pewnej mierze metodologicznej, wybranego dyskursu publicznego stanowiło ujęcie dyskursu jako tekstu w określonym społecznym kontekście, rozumianego jako uporządkowany system znaków językowych, zarówno zapisanych (w tym graficznych), jak i mówionych. W podjętym przypadku analizie dyskursu podlegały treści wypowiedzianych sądów, opinii oraz kontekst społeczny, polityczny, personalny, w którym były artykułowane, rozpowszechniane, odbierane. Takie pojmowanie tekstu w społecznym kontekście pozwala wydobyć jego zobiektywizowane znaczenie dla przebiegu badanego procesu komunikacyjnego. Język jest w takim dyskursie aktywnym czynnikiem, który określa zachowania zarówno mówcy – warunkuje go konwencją przyjętych narracji, stylem wypowiedzi i użytej aparatury pojęciowej – jego słuchaczy oraz potencjalnych dyskutantów. Jako dyskurs można przyjmować codzienną rozmowę, sposoby komunikacji w urzędach i instytucjach publicznych, artykuły prasowe, debaty parlamentarne i, szerzej, publiczne, dyskusje w określonych środowiskach zawodowych¹³.

Analizę badanego dyskursu można ustrukturalizować poprzez wydzielenie z jednej strony trzech głównych podmiotowych kategorii analitycznych (czyli struktury podmiotowej): nadawców, media i osoby pośredniczące oraz odbiorców treści dyskursu, z drugiej – przez wskazanie kluczowych tematów dyskursu, które tworzą jego zworniki (czyli strukturę przedmiotową). Punktem odniesienia do tworzenia tak pojmowanej struktury przedmiotowej dyskursu był zespół zestawionych wyżej cech dwóch badanych wzorów aktywnego obywatelstwa i odpowiednich narracji. Pozwalały one porządkować konstytutywne wątki, zworniki tematyczne badanego dyskursu publicznego. Odzwierciedlały główne treści badanych interakcji społeczno-kulturowych.

4. Struktura podmiotowa dyskursu

Badanie wyróżnionego dyskursu publicznego zostanie rozpoczęte od analizy jego struktury podmiotowej. Celowym będzie przeprowadzenie analizy porównawczej perspektyw poznawczych badanych podmiotów życia społecznego, związanych z biorącymi udział w debacie lokalnymi instytucjami samorządowymi, organizacjami pozarządowymi, biznesowymi. W sensie operacyjnym sprowadzała się do konfrontacji definicji sytuacji, systemów norm i wartości, interesów badanych przedstawicieli głównie zbiorowych podmiotów

¹³ L. Nijakowski: Analiza dyskursu na temat mniejszości narodowych i etnicznych w polskich miastach, s. 1–2; www.racjonalista.pl/kk.php/s,4820, [31.11.2014], T.A. Dijk van: Badania nad dyskursem. G. Grochowski (tłum.), [w:] A. Jasińska-Kania, L.M. Nijakowski, J. Szacki, M. Ziółkowski (red.): Współczesne teorie socjologiczne. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2006.

działania, na ile ich perspektywy są aksjologicznie, funkcjonalnie czy mentalnie zbieżne. Rozbieżność perspektyw wyznaczałaby obszary do analizy dysfunkcji czy napięć strukturalnych, takich jak konflikty interesów, obszary tabu lokalnego życia społecznego (np. powiązania ze zjawiskami oligarchizacji instytucji lokalnych).

Relacje między realnymi nadawcami, pośrednikami i odbiorcami komunikatów, stanowiących treści debaty, były rozpatrywane poprzez odniesienie do idealnotypicznych założeń sytuacji komunikacyjnej wprowadzonej przez twórcę *Strukturalnych przeobrażeń sfery publicznej*. Idealna habermasowska sytuacja komunikacyjna, czyli stan optymalny dla uzyskania konsensu między stronami interakcji, zakłada: po pierwsze, że sfera publiczna ma charakter otwarty, to znaczy, że nikt, kto mógłby wnieść jakiś istotny wkład w dyskurs, nie może zostać wykluczony. To założenie w oczywisty sposób nigdy nie bywa spełnione, nie tylko w realiach polskich. Inkluzja wszystkich istotnych uczestników dyskursu nie jest możliwa, choćby dlatego, że nie życzą sobie tego jej główni uczestnicy, świadomie zawężający pole potencjalnej wymiany argumentów do tych, które są przez nich akceptowalne, czy takich, które nie będą stanowić zagrożenia dla społeczno-politycznego status quo. Dotyczy to wszystkich liczących się polskich partii politycznych, ale również większości podmiotów sfery publicznej. Nawet sytuacje debat publicznych, powołane dla poznania opinii najszerszych kręgów społecznych, niosą ograniczenia komunikacyjne spowodowane choćby bardzo zróżnicowanymi zasobami kulturowymi, predyspozycjami osobowościowymi, miejscem poszczególnych aktorów w strukturze stratyfikacyjnej (prestżu, władzy czy pieniądza), które w naturalny sposób wyłaniają liderów opinii.

W badanym przypadku – lokalnej debaty na problemami bezrobocia i wykluczenia społecznego – zasada otwartości sfery publicznej została spełniona tylko w ograniczonym zakresie. Obecni byli wszyscy istotni przedstawiciele władz powiatowych oraz podlegające jej służby, zdecydowana większość aktywnych NGO'sów, natomiast władze miejskie reprezentowane były przez niskiego szczebla urzędników bez większych kompetencji decyzyjnych (w stopniu inspektora). Władza w mieście, pozostająca w rękach siły politycznej opozycyjnej do władz powiatowych, mając świadomość, że realizowana strategia jest tworem ich oponentów, na żadnym z etapów realizacji projektu nie wykazywała nadmiernej aktywności i chęci współpracy, mimo że jego sukces w znaczny sposób obniżyłby poziom długotrwałego bezrobocia w mieście i powiecie oraz ograniczył patologie i dysfunkcje społeczne powiązane z ubóstwem i wykluczeniem społecznym. Fakt absencji władz miasta bardzo obniżał reprezentatywność zebranego zespołu oraz ograniczał jego moc decyzyjną.

Po drugie, w modelu idealnym ma miejsce równouprawnienie komunikacyjne: wszyscy mają jednakową szansę wypowiedzenia się w sprawie. To kolejny warunek, który tylko hipotetycznie może być spełniony, nawet w dojrzałych demokracjach. Dostęp do mediów jest ograniczony przez wspomniane wyżej procesy kolonizacji sfery publicznej, które odbywają się z udziałem aktorów sceny politycznej czy ekonomicznej. Dyskurs publiczny, szczególnie medialnie umasowiony, wpływa na standardy postaw i zachowań obywatelskich jego

odbiorców czy szerzej pojętej jego publiczności. Użyta argumentacja, styl zachowań uczestników debaty oddziałuje na ciągłą reinterpretację rzeczywistości społeczno-politycznej, na obowiązujące wzory uczestnictwa obywatelskiego jej odbiorców. Nijakowski twierdzi, że użytkownicy języka czerpią z tak pojętego dyskursu publicznego leksykę, sposoby argumentacji, źródła legitymizacji postaw własnych, szczególnie w sytuacji, gdy nadawcami komunikatów są autorytety, liderzy lokalni czy eksperci. Oni ogniskują wokół siebie i swoich argumentów opinię innych¹⁴.

Możliwość wypowiedzenia się przez partnerów interakcji w badanym przypadku była ograniczona przez uwarunkowania strukturalne, zarówno podmiotowe, jak i przedmiotowe. Gospodarze debaty z Urzędu Powiatowego, mając świadomość siły mediów i ich funkcji kontrolnych, zadbali, aby przedstawiciele lokalnych i regionalnych gazet nie było na sali podczas debaty. Przesłano im tylko krótki komunikat ex post o przebiegu i wnioskach końcowych wynikłych z debaty. Tematyka wypowiedzi, struktura przedmiotowa dyskursu, ramy czasowe i kolejność wypowiedzi uczestników były w dużym stopniu regulowane przez prowadzących debatę.

Po trzecie, w idealnej sytuacji komunikacyjnej zakłada się wykluczenie złudzeń, iluzji, uczestnicy muszą mówić to, co myślą. Rzeczywiste dyskursy są dalekie od powyższego wymogu. Z umysłowości ludzkiej trudno jest wyeliminować autostereotypy, kompensacje czy mechanizmy obronne, bo ludzie często wolą wybierać złudzenia i iluzje, niż konfrontować się z rzeczywistością. Ponadto ten warunek można spełnić tylko w sytuacji istnienia technologii czy socjotechnik... umożliwiających kontrolowanie umysłów uczestników dyskursu. Jak ten warunek był realizowany w badanym kontekście społecznym? Obecni na sali obrad aktorzy społeczni, w dużej mierze dobrani przez przedstawicieli Urzędu Powiatowego, ulegali narracji prawomyślnej wobec celów i strategii działań gospodarzy debaty. Głosów opozycyjnych wobec działań władz powiatowych – twórców i realizatorów strategii rozwiązywania lokalnych problemów społecznych – zanotowano zaledwie kilka. Artykułowały je osoby albo niepowiązane w żaden sposób z instytucjami podległymi powiatowi, jak na przykład wolontariusze – byli lub obecni – bezdomni, albo też przedstawiciele opozycyjnego środowiska prawnicowego powiązanego z Urzędem Miasta, programowo nastawionych na „nie” wobec propozycji Powiatu. Stąd nasuwał się wniosek: aby mówić spontanicznie w debacie publicznej to, co się myśli, trzeba być poza wszelką instytucjonalną relacją społeczną (casus bezdomnych wolontariuszy – pierwotnych podmiotów działania, którzy mogli w ten sposób wyrazić swoją niczym niezdeterminowaną sprawczość, nie będąc uczestnikami mniej lub bardziej uwikłanych w relacje interesów-idei instytucji czy stowarzyszeń).

¹⁴ L. Nijakowski: Analiza dyskursu na temat mniejszości narodowych i etnicznych w polskich miastach, s. 1–2; www.racjonalista.pl/kk.php/s,4820, [31.11.2014].

Po czwarte, nie ma przymusu: komunikacja nie może podlegać restrykcjom umożliwiającym, aby lepszy argument nie mógł dojść do głosu i zdecydować o wyniku dyskusji¹⁵. W tak pojętym dyskursie każdemu przysługuje prawo do krytyki i odpierania argumentacji innych uczestników oraz tworzenia własnej strategii obrony. Niezależni prowadzący debaty publiczne, przy założeniu że cieszą się zaufaniem wszystkich uczestników dyskursu, mogą regulować tak ich przebieg, aby wszystkie stanowiska mogły być w przybliżonym stopniu reprezentowane w jego ramach. Jednak i tak sytuacja ta dotyczyć będzie tylko aktorów dopuszczonych do dyskursu, tzn. mających środki finansowe, odpowiednio wysoki zasób indywidualnego kapitału społecznego czy wpływy polityczne umożliwiające wyartykułowanie swoich argumentów w mediach lub miejscach debaty.

Merytorycznie bardziej uzasadnione stanowiska w prezentowanej debacie, dotyczące na przykład innego rozkładu środków finansowych na „swoje” – bliskie władz powiatowych – oraz „obce” organizacje pozarządowe czy poszczególne inwestycje socjalne w gminach powiatu, szczególnie gdy były zajmowane przez osoby niezależne (z niezwiązanych z władzą powiatową NGO’ów oraz ze środowisk opozycyjnych), podlegały marginalizacji, a często ośmieszaniu. Po każdym tego typu wystąpieniu miało miejsce kilka następujących po sobie wystąpień popierających strategię rozwiązywania problemów bezrobocia i wykluczenia w powiecie, lansowaną przez władzę powiatową. Wystąpienia te były wspierane, a w dużej mierze uprawomocniane wypowiedziami urzędników Powiatowego Urzędu Pracy, powiatowych, ale również gminnych ośrodków pomocy społecznej oraz przedstawicieli Komendy Powiatowej Policji, którzy przy pomocy prezentacji multimedialnych i przez cytowanie serii danych statystycznych uzasadniali tezy starosty. Debata z czasem zmieniała się w wyreżyserowany spektakl, który miał zakończyć się z góry przygotowaną deklaracją, a w konsekwencji korektą strategii zgodną z wcześniejszymi tezami władz. Debata realizowała wymogi formalne konsultacji społecznej, w sensie merytorycznym była wyreżyserowana tak, aby społecznie legitymizować z góry postawioną tezę.

5. Struktura przedmiotowa dyskursu

Kolejnym krokiem po analizie struktury podmiotowej badanego dyskursu, będzie odniesienie się kluczowych treści (zworników dyskursu, patrz: tabela 1), czyli do jego struktury przedmiotowej. W badanym kontekście społeczno-instytucjonalnym odnotować można było – oprócz pustych zwrotów retorycznych polityków przeróżnych form urzędniczej nowomowy czy nacechowane prawdziwymi emocjami i traumą relacje pracowników socjalnych i osób, które „wyszły” z wykluczenia i bezdomności – wypowiedzi szczególnie

¹⁵ J. Habermas: Działanie komunikacyjne i detranscendentalizacja rozumu. W. Lipnik (przeł). Oficyna Wydawnicza, Warszawa 2004, s. 38.

istotne dla podjętej problematyki badań. Znaczenie takich szczególnie istotnych komunikatów możliwe jest do pełnego odczytania tylko wtedy, gdy umiejscowi się je w kontekście całościowej struktury dyskursu. W badanym przypadku płaszczyznę przedmiotową tworzyły treści dotyczące stosunku badanych do form oraz zakresu uczestniczenia w lokalnej sferze publicznej. Były to treści, które można uznać za zworniki dyskursu, a jednocześnie za wskaźniki obecności – odpowiednio – republikańskich oraz liberalnych wzorów uczestnictwa obywatelskiego.

O kluczowym znaczeniu tych ideologii w konstytuowaniu europejskiej sfery publicznej wspomina również sam J. Habermas¹⁶. Według twórcy teorii działania komunikacyjnego obecnie można wyróżnić w naukach społecznych, ale również w społecznych narracjach, dominujące dwa główne modele aktywnego obywatelstwa. Pierwszy – liberalny¹⁷, wyróżnia się indywidualistycznym oraz instrumentalnym rozumieniem roli obywatela, członkostwem w organizacjach, którego podstawą jest pozycja prawna. Charakteryzuje się założeniem, że jednostki pozostają na zewnątrz państwa, reprezentują postawę wolności „od”, to znaczy, że mają wobec niego zobowiązania – udziału w wyborach, płacenia podatków oraz oczekiwania np. świadczeń socjalnych, jednak obywatele nie odróżniają się w sposób istotny od ludzi prywatnych, którzy swoje interesy przeciwstawiają aparatowi państwa czy wspólnoty lokalnej. Ponadto reprezentują postawę permissywizmu prawnego (co nie jest zabronione, to jest dozwolone) są zwolennikami deregulacji w gospodarce i wzmacniania organizacji pozarządowych¹⁸.

W badanym obszarze liberalny wzór uczestnictwa obywatelskiego prezentowali przedstawiciele władz powiatowych (starosta ideologicznie bliski Platformie Obywatelskiej), większość osób reprezentujących powiązane z nimi organizacje pozarządowe i instytucje powiatowe oraz przedstawiciele lokalnego środowiska biznesowego. Popierano działania indywidualistyczne bardziej niż wspólnotowe – poprzez propagowanie idei „dawania wędki bardziej niż ryby”, wzorców przedsiębiorczości, indywidualnych strategii rozwiązywania swoich problemów przez obywateli społeczności lokalnej. Na podstawie odnotowanych sposobów argumentacji, prezentowanych postaw można było wśród tej kategorii uczestników

¹⁶ J. Habermas: *Faktyczność i obowiązywanie*. Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa 2005, s. 314–351.

¹⁷ Liberalizm klasyczny – wywodzi się od prawnonaturalnych koncepcji Tomasa Hobbesa, S. Spinozy, ale przede wszystkim Johna Locke’a, następnie Benjamina Constanta, Wilhelma von Humboldta, Alexisa de Tocqueville’a i oczywiście Johna Stuarta Milla. Można jednak doszukiwać się korzeni liberalnego myślenia już w czasach antycznych, w relatywizmie oraz konwencjonalizmie sofistów, ponadto w średniowiecznym awerroizmie (Marsyliusz z Padwy) i nominalizmie (Wilhelm Ockham) oraz w myśli wspomnianego wcześniej sekularyzatora polityki N. Machiavellego. Oczywisty wpływ na ukształtowanie się liberalizmu klasycznego mieli przedstawiciele szkoły prawa natury – Althusius, Grocjusz, S. Pufendorf. Istotne elementy antycypacji idei liberalnej można odnaleźć również w protestantyzmie, szczególnie w zasadzie indywidualnego interpretowania Pisma Świętego i kalwińskiej pochwalie kapitalistycznego etosu pracy i oszczędzania. Por. J. Bartyzel: *Liberalizm*, <http://ptta.pl/pef/pdf/1/liberalism.pdf>, [25.11.2015].

¹⁸ Szerzej o typologii uczestnictwa obywatelskiego stworzonej na podstawie badań elit lokalnych przeczytać można w P. Weryński: *Polskie wzory uczestnictwa w sferze publicznej. Próba typologizacji postaw na podstawie badań*, [w:] A. Kościański (red.): *Spółczesność obywatelska. Między teorią a praktyką*. Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 2008.

debaty dostrzec przejawy funkcjonowania więzi i powiązań społecznych budujących pomostowy kapitał społeczny („Powinno się powierzać rozwiązywanie spraw powiatu, problemów społecznych naszym organizacjom pozarządowym [...]; one najlepiej wiedzą, jak pomagać ludziom, bo są wśród nich na co dzień”), szczególnie potrzebny dla istnienia dojrzałej sfery publicznej. Powiązany on bywa z działaniami ponadlokalnymi, bardziej instrumentalnymi niż emocjonalnymi, cechującymi się trwałością rozwiązań instytucjonalnych i istnieniem zasobotwórczych sieci społecznych interakcji. Budowany jest bardziej na zaufaniu uogólnionym (można ufać nawet obcemu) niż zaufaniu tylko do najbliższych z grup pierwotnych (do rodziny, znajomych i sąsiadów).

Można było odnieść wrażenie, że lokalni zwolennicy rozwiązań liberalnych bardziej ufają rozwiązaniom oddolnym, propozycjom i pomysłom lokalnym, wysuwanym przez innych przedstawicieli miejscowych organizacji pozarządowych niż inspiracjom centralnym („Częściej przeszkadzają, niż pomagają, poradziliśmy już sobie wiele razy, to uda się tym razem”). W większości byli świadomi, że zakres koniecznych ingerencji państwa w życie samorządowe szczebla lokalnego czy regionalnego, życie gospodarcze i działania trzeciosektorowe dotyczące na przykład ekonomii społecznej, powinien być ograniczony do koniecznego minimum.

Postulowano optymalizację (ograniczenie wydatków lub zmianę grupy docelowej pomocy) wydatków na pomoc wykluczonym społecznie, którzy nie rokują szans „wejścia na nowo do społeczeństwa”. Pośrednio wyrażano idee wolności od ingerencji władz w prywatne życie obywateli, którzy „mogą sami sobie poradzić w sytuacji sprzyjających warunków gospodarczych i instytucjonalnych w powiecie”, a działania władz, takie jak Inkubator Przedsiębiorczości czy stosunkowo tanie kredyty dla bezrobotnych, rozpoczynających działalność gospodarczą, pomogą zainteresowanym w reintegracji społecznej. Obiektywne parametry sytuacji społeczno-ekonomicznej w powiecie miały uzasadniać takie stanowisko (poziom bezrobocia poniżej 8%, jeden z najwyższych w województwie współczynnik liczby organizacji pozarządowych na 10 tysięcy mieszkańców, sprawne służby pomocy społecznej współdziałające z NGO’sami, zgodnie z możliwościami, jakie daje ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie).

Tak charakteryzowany wzorzec liberalny ma swoje odzwierciedlenie nie tylko na szczeblu lokalnym. Analogiczne postawy wobec zjawiska wykluczenia społecznego w skali makro wzmacniane są działaniami ustawodawczymi. Obowiązujący w Polsce system opieki społecznej w sposób naturalny wspiera wyżej opisany styl rozwiązywania problemów społecznych i wzór uczestnictwa w życiu publicznym. Wymownym jego wskaźnikiem, ale też przesłanką do jego dalszego trwania, jest obowiązujący w Polsce jeden z najniższych w Unii Europejskiej poziomu wypłacanych zasiłków dla bezrobotnych w stosunku do średniej płacy (niżej są tylko Bułgary). Zmusza on Polaków do liberalnych, w sensie ekonomicznym,

zachowań na rynku pracy. Powszechna strategia realizacji bardziej indywidualnych interesów niż wspólnotowych wartości w sferze publicznej¹⁹ jest dopełnieniem powyższych postaw ekonomicznych.

Genezy wspomnianego wcześniej republikańskiego wzoru uczestnictwa obywatelskiego należy szukać u Arystotelesa²⁰. Zakłada on komunitarne i etyczne rozumienie roli obywatela, jego przynależność do pewnej samookreślającej się wspólnoty etyczno-kulturalnej. Członkowie wspólnoty politycznej są z nią zintegrowani w taki sposób, że ich tożsamość osobowa i społeczna może się wykształcić tylko na fundamencie wspólnoty tradycji oraz akceptacji instytucji politycznych, a obywatelstwo wyraża się poprzez działania kolektywne²¹. Tego typu postawy obywatelskie umiejscowić można społecznie wśród przedstawicieli etosowej inteligencji²², starej klasy średniej (kupcy, drobni przedsiębiorcy, rzemieślnicy). To częściej osoby o konserwatywnych postawach społeczno-obyczajowych, mieszkańcy wschodniej i południowej Polski. W polskich realiach społeczno-kulturowych republikańsko zorientowane grupy obywateli źródeł swojej tożsamości zbiorowej szukają częściej w narodzie, natomiast reprezentanci idei liberalnych – w państwie.

Republikańskie wzorce uczestnictwa w życiu publicznym można było zaobserwować wśród uczestników debaty wydelegowanych z Urzędu Miasta, którzy jednocześnie reprezentowali bardziej konserwatywne i prawicowe środowiska zbliżone do Kościoła katolickiego. Ich narracja społeczno-polityczna częściej odwoływała się do wartości wspólnotowych, solidaryzmu społecznego, cnót obywatelskich i obowiązków wobec bliźniego, które wyrażać się powinny troską o słabszych, chorych, biednych i bezdomnych. O ile uczestnicy analizowanej debaty o liberalnej proweniencji bardziej zwracali uwagę na koszty i racjonalność ponoszonych nakładów finansowych i organizacyjnych, to dyskutanci kwalifikowani jak republikanie częściej odwoływali się do poczucia misji społecznej wobec wykluczonych, kształtowania ich postaw i zachowań, może nawet realizowania imperatywu miłosierdzia. Uczestnicy debaty powiązani z Urzędem Miasta, a jednocześnie reprezentujący

¹⁹ J. Czapiński, T. Panek (red.): *Diagnoza Społeczna 2015. Warunki i jakość życia Polaków*, Warszawa 2015, s. 314–316; http://www.diagnoza.com/pliki/raporty/Diagnoza_raport_2015.pdf, [02.02.2016]. Należy odnotować, że najwyższy poziom wrażliwości na dobro wspólne deklarują osoby z wykształceniem wyższym.

²⁰ Jeżeli odwołamy się do funkcjonującego współcześnie w literaturze przedmiotu podziału na republikanizm ateński czy neoateński (autorstwa A. Pococka) oraz rzymski czy neorzymski (Q. Skinnera), to można będzie stwierdzić, że już od zarania cywilizacji europejskiej nurt pierwszy mocniej akcentuje prymat dobra wspólnego nad indywidualnym, a w sferze publicznej ma miejsce pełna realizacja jednostki, arystotelesowska eudajmonia. Natomiast w drugim przypadku wolność i potrzeby jednostki są równoważone prawami wspólnoty, wzajemną równowagę ma gwarantować instytucja prawa. Zwolennikami nurtu rzymskiego są wszyscy ci badacze, którzy podobnie jak Philip Pettit nie wierzą w możliwości liberalizmu jako jedynie słusznego sposobu kształtowania życia publicznego, a odwołują się do koncepcji wolności jako niedominacji. Nurt ateński współcześnie reprezentują głównie komunitarianie, przede wszystkim Charles Taylor, Alasdair MacIntyre i Michael Sandel. Por.: P. Śpiewak: *Komunitarianie. Wybór tekstów*. Wydawnictwo Aletheia, Warszawa 2004.

²¹ R. Śniezek: *Społeczeństwo obywatelskie w kategoriach dualizmu System Lebenswelt w teorii krytycznej Jürgena Habermasa.*, [w:] W. Bokajło, K. Dziubka (red.): *Społeczeństwo obywatelskie*. Wydawnictwo Uniwersytet Wrocławski, Wrocław 200, s. 192.

²² Gliński P.: *Style działań organizacji pozarządowych w Polsce. Grupy interesu czy pożytku publicznego?* Wyd. ISIS PAN, Warszawa 2006, s. 244–251.

bardziej prawicową, konserwatywną część sceny politycznej powiatu, zdecydowanie częściej odwoływali się do potrzeby działań wspólnotowych, dobra publicznego, „dobra powiatu”. Jednak postawy te powiązane jednocześnie były z przyzwoleniem na poważną ingerencję w życie wielu środowisk. Charakteryzowały się paternalistycznym stosunkiem do wykluczonych i bezrobotnych („Trzeba pomagać tym, którzy sobie pomoc nie mogą, bo nikt za nas tego nie zrobi lepiej”). Cechowała ich orientacja na wiążący typ kapitału społecznego, podtrzymywanie więzi wspólnotowych, oparty na działaniach grup pierwotnych, zakorzenieniu jednostki we wspólnocie lokalnej. Ich działania w sferze publicznej bardziej motywowane były realizacją istniejącej aksjologii („Tak wypada katolikowi postępować”), wiarą w autorytety (hierarchów kościelnych i lokalnych liderów opinii) niż indywidualnymi potrzebami samorealizacji społecznej czy immanentnymi potrzebami działań w ramach wolontariatu, bez obciążeń kontroli środowiskowej. Zakres działań spontanicznych, „nieprzemyślanych” w powiecie zwolennicy republikańskiego Urzędu Miasta najchętniej ograniczyliby do minimum. To bardziej wyznawcy etatyzmu, ograniczonego zaufanie do autonomicznych i poziomych działań społecznych, podkreślający wagę regulacji prawnych w życiu społecznym, nawet jeżeli przyjmują one punitwny charakter („Podatki płacimy po to, aby je potem podzielić, a ci, którzy nie płacą, a pracują, nie zasługują na pomoc ani państwa, ani nikogo innego”). Zaprezentowane postawy i opinie pozwalają skonstatować, że przedstawiciele republikańskiego wzoru uczestnictwa akceptowali w dużo większym stopniu rolę instytucji państwa, jako głównego stymulatora zmiany społecznej, w porównaniu do osób przyjmujących wzory liberalne, które z kolei częściej sprowadzały rolę państwa do minimalnej regulacji oddolnych działań morfogenetycznych („Im mniej państwa, tym lepiej”).

Podsumowanie

Przeprowadzona analiza lokalnego dyskursu publicznego, zarówno w wymiarze podmiotowym, jak przedmiotowym, pozwala stwierdzić, że prezentowane dwa opozycyjne systemy aksjologiczne, jako ideologie obywatelskie oraz odpowiednie narracje są obecne w lokalnej sferze publicznej oraz w środowiskach elit lokalnych. Przejawy ich istnienia odnaleźć można w opiniach, zachowaniach, reakcjach liderów opinii reprezentujących zarówno władze samorządowe (gminno-miejskie, powiatowe), lokalny biznes, jak organizacje pozarządowe czy środowiska wolontariuszy, inaczej mówiąc – zbiorowych podmiotów działania. Są one trwałym składnikiem emergentnych właściwości kulturowych, warunkujących funkcjonowanie lokalnej sfery publicznej i instytucji obywatelskich. Jednocześnie ograniczają artykułowanie idei i wartości odmiennych, które mogłyby służyć jako legitymizacja niszowych obecnie interesów zmarginalizowanych podmiotów działania

(np. reprezentowanych w mieście przez środowiska lewicowe, mniejszości etniczne, religijne, organizacje ekologiczne). Dominujące wzory aktywnego obywatelstwa są czynnikami sprzyjającymi morfostazie społeczno-kulturowej, w tym petryfikowaniu obecnych wzorów uczestnictwa obywatelskiego. Rozwój badanej wspólnoty lokalnej, i wielu jej podobnych, zależy będzie od ciągłego wypracowywania konsensu między zwolennikami dwóch opozycyjnych systemów wartości obywatelskich, ale też otworzenia sfery publicznej na idee, narracje i interesy odmienne. Kluczową rolę w procesie rozwoju otwartej sfery publicznej na wszystkich poziomach rzeczywistości społecznej odgrywać powinny, choć jest to bliskie utopii, szeroko pojęte media publiczne i prywatne, posiadające zagwarantowaną prawnie niezależność od władz politycznych.

Bibliografia

1. Archer M.: *Being Human: the Problem of Agency*. Cambridge University Press, Cambridge 2000.
2. Archer M.: *Culture and Agency. The Place of Culture in Social Theory*. Cambridge University Press, Cambridge 1996.
3. Archer M.: *Człowieczeństwo. Problem sprawstwa*. Zakład Wydawniczy NOMOS, Kraków 2013.
4. Archer M.: *Realist Social Theory: the Morphogenetic Approach*. Cambridge University Press, Cambridge 1995.
5. Archer M.: *Structure, Agency and the Internal Conversation*. Cambridge University Press, Cambridge 2003.
6. Archer M., Bhaskar R., Collier A., Lawson T., Norrie A.: *Critical Realism. Essential Readings*. Routledge, London 1998.
7. Bartyzel J.: *Liberalizm*, <http://ptta.pl/pef/pdf/1/liberalism.pdf>, [25.11.2015].
8. Bhaskar R.: *Philosophy and Scientific Realism*, [in:] Archer M., Bhaskar R., Collier A., Lawson T., Norrie A. (eds.): *Critical Realism. Essential Readings*. Routledge, London–New York 1998.
9. Bhaskar R.: *Societies*, [in:] Archer M., Bhaskar R., Collier A., Lawson T., Norrie A. (eds.): *Critical Realism. Essential Readings*. Routledge, London–New York 1998.
10. Bhaskar R.: *The Logic of Scientific Discovery*, [in:] Archer M., Bhaskar R., Collier A., Lawson T., Norrie A. (eds.): *Critical Realism. Essential Readings*. Routledge, London–New York 1998.
11. Czapiński J., Panek T. (red.): *Diagnoza Społeczna 2015. Warunki i jakość życia Polaków*, Warszawa 2015, http://www.diagnoza.com/pliki/raporty/Diagnoza_raport_2015.pdf, [02.02.2016].

12. Czyżewski M.: Dyskurs, [w:] Kubiak H., Lissowski G., Morawski W., Szacki J. (red.): Encyklopedia socjologii. Suplement. Komitet Socjologii PAN i Oficyna Naukowa, Warszawa 2005.
13. Czyżewski M.: Elementy i całość. O niektórych dylematach analizy dyskursu, [w:] Horolets A. (red.): Analiza dyskursu w socjologii i dla socjologii. Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008.
14. Dijk van T.A.: Badania nad dyskursem. G. Grochowski (tłum.), [w:] Jasińska-Kania A., Nijakowski L.M., Szacki J., Ziółkowski M. (red.): Współczesne teorie socjologiczne. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2006.
15. Gliński P.: Style działań organizacji pozarządowych w Polsce. Grupy interesu czy pożytku publicznego? Wyd. ISIS PAN, Warszawa 2006.
16. Grabowska M. (red.): Społeczeństwo obywatelskie w Polsce A.D. 2012. CBOS, Warszawa 2012.
17. Habermas J.: Działanie komunikacyjne i detranscendentalizacja rozumu. Lipnik W. (przeł.). Oficyna Wydawnicza, Warszawa 2004.
18. Habermas J.: Faktyczność i obowiązywanie. Wyd. Naukowe Scholar, Warszawa 2005.
19. Habermas J.: Strukturalne przeobrażenia sfery publicznej. W. Lipnik, M. Łukasiewicz (przeł.). PWN, Warszawa 2007.
20. Horolets A.: Wprowadzenie – status dyskursu w badaniach socjologicznych, [w:] Horolets A. (red.): Analiza dyskursu w socjologii i dla socjologii. Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2008.
21. Nijakowski L.: Znaczenie analizy dyskursu dla socjologii narodowej. „Kultura i Społeczeństwo”, nr 48(1), 2004.
22. Lofland J., Snow, D., Anderson L., Lofland L.: Analiza układów społecznych, przewodnik metodologiczny po badaniach jakościowych. Scholar, Warszawa 2009.
23. Nijakowski L.: Analiza dyskursu na temat mniejszości narodowych i etnicznych w polskich miastach, 2009, s.1-2; www.racjonalista.pl/kk.php/s,4820, [31.11.2014].
24. Ossowska M.: Moralność mieszczańska. Ossolineum, Warszawa 1985.
25. Palska H.: Trwałość i zmiana stylów życia, [w:] Kondera A. (red.): Jedna Polska? Zróżnicowania społeczne. Wyd. WAM i PAN, Warszawa 2007.
26. Petit Ph.: Republicanism. A Theory of Freedom and Government. Clarendon Press, Oxford 1997.
27. Śnieżek R.: Społeczeństwo obywatelskie w kategoriach dualizmu System /Lebenswelt w teorii krytycznej Jürgena Habermasa, [w:] Bokajło W., Dziubka K. (red.): Społeczeństwo obywatelskie. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2001.
28. Śpiewak P.: Komunitarianie. Wybór tekstów. Wydawnictwo Aletheia, Warszawa 2004.
29. Weryński P.: Polskie wzory uczestnictwa w sferze publicznej. Próba typologizacji postaw na podstawie badań, [w:] Kościański A. (red.): Społeczeństwo obywatelskie. Między teorią a praktyką. Wydawnictwo IFiS PAN, Warszawa 2008.

30. Weryński P.: *Wzory uczestnictwa obywatelskiego Polaków*. Wydawnictwo Naukowe IFiS PAN, Warszawa 2010.
31. Wnuk-Lipiński E.: *Socjologia życia publicznego*. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2008.

Abstract

The analysis of the local public discourse shows that the two presented axiological systems, civil ideologies and relevant narratives are present in the local public sphere, as in the local elites. Manifestations of their existence can be found in the opinions, behaviors, reactions, opinion leaders representing both the local authorities (municipal, district), local business, such as non-governmental organizations and environmental volunteers, in other words collective action actors. Two axiological systems and civil ideologies are a permanent component of the emergent properties of cultural conditioning running the local public sphere and civic institutions. At the same time they limit the articulation of different ideas that could serve as a legitimization of niche interests currently marginalized subjects of action (represented in the leftist circles, ethnic, religious, environmental organizations). The liberal and republican ideologies are factors favoring socio-cultural morphostasis.